

Stargardzkie Melanchthonianum w Bibliotece Narodowej w Warszawie

Michał Spandowski

Warszawa
maasbi@interia.pl

Abstrakt

Tekst opisuje losy klocka introligatorskiego pochodzącego z dawnych zbiorów biblioteki gimnazjalnej w Stargardzie. Wolumin zawiera szesnaście druków, z czego dziesięć to dzieła reprezentanta niemieckiej reformacji Philippa Melanchthona, chociaż na żadnym z nich nie figuruje on jako autor. Na dwóch dziełach znajdują się autografy dedykacji napisanych przez Melanchthona.

Abstract

The text describes the history of an adligat from the collection of former gymnasium library in Stargard. The volume includes sixteen prints ten of which are the work of a Philipp Melanchthon, a German Lutheran reformer, although none of them shows his name as an author. Two works show autographs of inscriptions by Melanchthon.

Słowa kluczowe

Stargard, biblioteka gimnazjalna, stare druki, Philipp Melanchthon

Keywords

Stargard, gymnasium library, old prints, Philipp Melanchthon

W akcie kapitulacji powstania warszawskiego podpisanym 3 października 1944 r. strona niemiecka zobowiązała się m.in. do zachowania tych dóbr kultury, które mimo bombardowań miasta ocalały. Najprawdopodobniej jednak w kilka dni później niemieckie Brandkommando odnalazło zgromadzone w piwnicach żelbetonowego gmachu Biblioteki Ordynacji Krasieńskich najcenniejsze zbiory Biblioteki Narodowej i je w całości starannie spaliło. Szacuje się, że BN straciła w ten sposób do 90% swych zbiorów specjalnych. W zakresie starych druków zniszczono niemal wszystkie spośród prawie 2500 inkunabułów (ocalało – przez przypadek – 8 pojedynczych egzemplarzy), wszystkie druki XVI-wieczne i większość późniejszych poloników. W tej sytuacji Biblioteka Narodowa po zakończeniu działań wojennych miała niewiele do zaoferowania potencjalnym czytelnikom zainteresowanym dawną książką.

Zmiana granic państwowych i włączenie do obszaru Rzeczypospolitej ziem niemieckich nazywanych potem Ziemiami Odzyskanymi spowodowało, że na terenie Polski znalazł się szereg dawnych niemieckich bibliotek, przeważnie w pierwszych latach powojennych pozbawionych jakiegokolwiek dozoru i stąd narażonych na grabienie zarówno przez wojska radzieckie, jak i rodzimych szabrowników. Polskie środowisko bibliotekarskie starało się jak najwięcej z nich zabezpieczyć, najczęściej po prostu przez przewiezienie księgozbiorów do istniejących i czynnych bibliotek, przede wszystkim najbardziej poszkodowanej Narodowej. Działania te, zasadniczo utrudniane przez deficyt możliwości transportowych, powszechny w powojennym bezhołowiu, rozciągnęły się na kilka lat, co spowodowało, że w wielu przypadkach komasowane księgozbiory były już wcześniej spenetrowane przez indywidualnych szabrowników i przez to pozbawione części cennych egzemplarzy.

Jedną z cenniejszych bibliotek z Ziem Odzyskanych była biblioteka gimnazjalna w Stargardzie¹. Ona również była terenem działań szabrowników – dowodem na to jest zbiór starych druków tej proveniencji przechowywany dziś w Wojewódzkiej i Miejskiej Bibliotece Publicznej w Bydgoszczy, dokąd trafił z zakupów w antykwariacie w latach 50. i 60. XX w., a tam mógł się znaleźć wyłącznie za pośrednictwem wcześniejszego szabru. Mimo to w 1950 r. Biblioteka Narodowa przejęła znaczącą część przedwojennego zasobu stargardzkiego. Wśród przejętych w ten sposób starych druków znalazł się szereg pozycji bardzo cennych i rzadkich. Jeden z takich tomów zostanie omówiony w niniejszym opracowaniu.

Jest to klocek, czyli jeden wolumin zawierający 16 różnych druków, który w Stargardzie nosił sygnaturę Script.rec.aevi 214, a w Bibliotece Narodowej: XVI.O.6167-6182 adl. Kilka z nich nosi wpisy proveniencyjne naniesione na poszczególne pozycje, zanim oprawiono je w jeden wolumin. Oto jego zawartość w kolejności oprawienia:

1. [Melanchthon, Philipp]: Oratio de vita... Iohannis Bugenhagij Pomerani... recitata a Petro Vincentio Vratislaviensi... in renunciacione gradus magisterij anno 1558 die quarto Augusti.
VVitebergae: ex officina typographica Viti Creutzer, [post 12 VIII 1558].
[40] k.; 8°.
Koehn 1984, 212 (13²); VD-16, M-3830.

Proweniencje:

1. (u dołu strony tytułowej anonimowa dedykacja): Andreae Ru[n]gio Cariss. fratri suo. (XVI w.) (ryc. 1).

¹ O dziejach owego księgozbioru zob. Spandowski 2014, 43–44; tamże podana literatura.

² Horst Koehn przy każdym opisie wylicza na końcu odszukane w całej Europie egzemplarze danej edycji; w opracowaniu niniejszym ograniczam się do podania (w nawiasach) ich liczby. Omawianego tu klocka nie znał, ale cytuję m.in. egzemplarze z Wrocławia. Dane te należy traktować orientacyjnie, gdyż mogły w latach następnych odnaleźć się inne egzemplarze, nie należy się jednak spodziewać, by były one zbyt liczne.

- 2-3. – zob. niżej (na końcu opisu zawartości całego tomu).
Sygn.: XVI.O.6167 adl.
2. [Melanchthon, Philipp]: Oratio de Erasmo Roterodamo recitata a M. Bartolom[a]eo Calkreuter Crossensi, cum decerneretur gradus magisterij philosophici aliquot... uiris.
VVitebergae: [Vitus Creutzer, post 4 VIII] 1557.
[20] k.; 8°.
Koehn 1984, 209 (2); IA 129.273; VD-16, M-3777.
Sygn.: XVI.O.6168 adl.
3. [Melanchthon, Philipp]: Oratio de Iohanne Regiomontano... in renunciacione gradus magisterij philosophici recitata ab Erasmo Rheinholt Salueldensi...
VVitebergae: (impressum... per Vitum Creutzer), 1549.
[24] k.; 8°.
Koehn 1984, 159 (9); VD-16, M-3787.
Sygn.: XVI.O.6169 adl.
4. [Melanchthon, Philipp]: Oratio recitata a decano Collegii Philosophici in Academia VVitebergensi Henrico Paxmanno Bvrgvverensi, cvm gradvs magisterii decerneretvr aliqvot... viris.
VVitebergae: ex officina typographica Viti Creutzeri, 1557.
[28] k.; 8°.
Koehn 1984, 205 (4); VD-16, M-3901.
Sygn.: XVI.O.6170 adl.
5. [Melanchthon, Philipp]: Oratio recitata cvm decerneretvr gradvs doctorvm theologiae... Cvnrado Beker Brunsuicensi... vocato ad ecclesiam Stadensem, in Academia Vuitebergensi anno 1556 die 5 Nouembris.
[Wittenberg: Vitus Creutzer, post 8 XI 1556].
[20] k.; 8°.
Koehn 1984, 201 (3); VD-16, M-3897.
Sygn.: XVI.O.6171 adl.
6. Bocer, Ioannes: Carmen de origine et progressv artis medicae, cvm gradvs doctoratus... Henrico Paxmanno et... Ioanni Goebelio decerneretur, scritum (!) a Ioanne Bocero. Addita est Elegia Iohannis Schosseri...
VVitebergae: [Vitus Creutzer?], 1557.
[8] k.; 8°.
VD-16, ZV-2132.
Sygn.: XVI.O.6172 adl.
7. [Melanchthon, Philipp]: Oratio Iacobi Milichii... de pulmone et de discrimine arteriae tracheae et oesophagi recitata, cvm decerneretvr gradvs doctorum in arte

- medica... Pavlo Lvthero... Martini Lvtheri filio et Severino Gobelio.
Vitebergae : excvdebant haeredes Georgii Rhavv, [post 25 VII] 1557.
[20] k.; 8°.
Koehn 1984, 208 (2). VD-16, M-3808.
Proweniencje: (u dołu strony tytułowej obcięty wpis, z którego można tylko odczytać początek): Clariss. viro eruditione [...] (XVI w.).
Sygn.: XVI.O.6173 adl.
8. [Melanchthon, Philipp]: Oratio recitata a Iohanne Hermanno... cvm decerneretur gradus doctorum artis medicae... D. Henrico Paxmanno Burgguerensi et D. Iohannis Göbelio Cygneo die 17 Iunij anno 1557. Quaestio explicata a... Henrico Paxmanno.
VVitebergae: [Vitus Creutzer, post 17 VI 1557].
[20] k.; 8°.
Koehn 1984, 207 (1); VD-16, M-3896.
Sygn.: XVI.O.6174 adl.
9. Hermannus, Ioannes (de Nördlingen): Praeside Iohanne Hermanno... pro licentia in arte medica consequenda ad sequentia themata respondebunt... artium magistri Henricus Paxmannus Burgguerensis et Iohannes Goebelius Cygn[a]eus die 11 Iunij anno 1557...
Vitebergae : ex officina haeredvm Georgii Rhavv, [ante 11 VI] 1557.
[12] k.; 8°.
VD-16, H-2353.
Sygn.: XVI.O.6175 adl.
10. [Melanchthon, Philipp]: Oratio Caspari Pevceri de stvdiis veteris philosophiae et de successione docentium inter tot mutationes imperiorum recitata Vuitebergae.
VVitebergae: excvdebat Iohannes Crato. 1557.
[36] k.; 8°.
Koehn 1984, 206 (4).; VD-16, M-3821.
Sygn.: XVI.O.6176 adl.
11. Peucer, Caspar (sen.): Propositiones de principiis rervm physicis, de quibus disputabitur 27 Februarij... Caspar Pevcervs Budissinus.
Vitebergae : excvdebat Iohannes Crato, [ante 27 II] 1557.
[16] k.; 8°.
VD-16 P-2022.
Sygn.: XVI.O.6177 adl.
12. [Melanchthon, Philipp]: Oratio a magnifico... domino Christophoro bvrgrauio a Dhon... rectore Academiae VVitebergensis... publice et ante praelectionem

- statutorum Academiae... recitata die 17 Septemb. Anno 1559. Additae svnt Leges Academiae VVittebergensis...
- VVitebergae: (excudebant haeredes Georgij Rhauu), [post 17 IX] 1559.
[44] k.; 8°.
Koehn 1984, 218 (4); VD-16, D-2146.
Sygn.: XVI.O.6178 adl.
13. Spithovius, Ioannes: Oratio in fvnerem ... Iacobi Bordingi, Hafniensis Academiae rectoris... habita a Iohanne Spithovio Monasteriensi ...
Rostochii : excvdebat Stephanvs Myliander, [1562].
[28] k.; 8°.
VD-16, S-8351.
Proweniencje: (u dołu strony tytułowej wpis): Reuerendo Viro D Magistro Andreae Rungio, pastori Eccl[esi]ae quae est Grijphis ad s. Iacobum fidelissimo, D[omi]no et amico suo Laurenti[us] Widemann[us] amic[us] d[e]d[i]t. (XVI w.) (ryc. 2).
Sygn.: XVI.O.6179 adl.
14. [Melanchthon, Philipp]: Oratio Petri Vincentii Vratislaviensis de cvra recte loqvendi recitata in initio praelectionis Vuitebergae anno 1557.
VVitebergae : excvdebat Vitvs Crevtzer, [1557].
[16] k.; 8°.
Koehn 1984, 210 (2); VD-16, M-3754.
Proweniencje: (anonimowy wpis u dołu karty tytułowej, tą samą ręką, co pierwszy wpis na poz. 1): Reuerendo uiro d. Iacobo Rungio cariss. fratri su[o] (XVI w.; koniec obcięty. Dolna część karty tytułowej została założona tak, by przy późniejszej oprawie nie obciąć końca wpisu) (ryc. 3).
Sygn.: XVI.O.6180 adl.
15. Orthus, Zacharias: Epigrammata Zachariae Orthi Pomerani, poetae lavreati et lectoris pvblici in Academia Gryphisvvaldana.
Rostochii : excudebat Stephanus Myliander, 1561.
[40] k.; 8°.
VD-16, nie notuje (ryc. 4).
Sygn.: XVI.O.6181 adl.
16. Orthus, Zacharias : Adolescentia Zachariae Orthi Pomerani...
Rostochii : excudebat Stephanus Myliander, 1561.
[32] k.; 8°.
VD-16, ZV-31339.
Proweniencje: 1. (u dołu strony tytułowej wpis): Clarissimo et doctissimo uiro praecipuo Germaniae lumini D. Ioa[ch.] Camerario, patrono et praeceptoro suo obseruando Z[acharias] O[rthus] d[edit]. (XVI w.; wpis został w całości zakreślony

przez autora, który powyżej wpisał nową dedykację):

2. D. M. Andreae Rungio collegae et amico suo dedit Z. Orthus. (XVI w.) (ryc. 5).
Sygn.: XVI.O.6182 adl.

Ponadto na stronie tytułowej pierwszej pozycji figurują dwie proveniencje odnoszące się do całości tomu:

1. M. Petr[us] Michaelis (XVI/XVII w.).
2. Bibliotheca Gymnasii Reg. & Groening. Stargard i/Pom. (piecz.).

Jak widać, 10 z 16 druków składających się na ów klocek to dzieła Melanchthona, chociaż na żadnym z nich nie figuruje on jako autor. Kwestię owego autorstwa dokładnie rozstrzyga Horst Koehn w rozdziale 4 swego wstępu (szp. 1289-1292)³, gdzie powołuje się również na dużo wcześniejsze ustalenia w tej materii.

Philipp Melanchthon (1497–1560) to bodaj najślawniejszy po Marcynie Lutrze reprezentant niemieckiej reformacji – jego biogram w *Allgemeine Deutsche Biographie* zajmuje 12 stron⁴. Sławę swą zawdzięcza również wielowątkowości zainteresowań i – co za tym idzie – publikacji. Lista niemieckojęzycznych druków wydanych w XVI w.⁵ wlicza prawie 70 tytułów w ponad 2 tysiącach edycji⁶. Warto też zauważyć, że spośród 10 zawartych w niniejszym klocek dzieł Melanchthona tylko 2 zachowały się do dziś (wg H. Koehna) w większej liczbie egzemplarzy: 12 (nr 1) i 9 (nr 3). Co do pozostałych odnotowano tylko od 1 do 4 egzemplarzy (szczegóły zob. wyżej przy opisach katalogowych).

Przy analizowaniu przytoczonych wyżej poszczególnych wpisów własnościowych dwu nie należy brać pod uwagę: na nr 7, gdyż nie wiadomo, kogo dotyczy, oraz pierwszego wpisu na nr 16 jako skreślonego przez samego autora. Z pozostałych postaci niemal wszystkie pojawiają się w omawianych klocek tylko raz, co pozwala domniemywać, że wpisy zostały umieszczone na poszczególnych drukach zanim je oprawiono w jeden wolumin. Kim byli ci ludzie?

Laurentius Widemann (?–1590) – urodzony w Żaganiu, od 1564 r. konrektor, a w latach 1579-1586 rektor szkoły w Chojnie⁷, autor m.in.: *Epithalamium de nuptiis... Christiani Kalen ... in... Academia Gryphiswaldiana professoris...* . Rostochii 1564.

Zacharias Orth (?– 1579) – pochodzący z Księstwa Pomorskiego poeta grecki i łaciński⁸.

³ Koehn 1984. Dostęp do tej publikacji uzyskałem dzięki pani Joannie Żamejć, której w tym miejscu bardzo za to dziękuję.

⁴ Wagenmann 1885, 268-279.

⁵ Dzieła Melanchthona wliczono w t. 13 – por. VD-16.

⁶ Faktycznie jest ich mniej, gdyż VD-16 opatruje osobnym numerem każdy współwydany tekst; z drugiej jednak strony nie są tam uwzględnione edycje spoza niemieckiego obszaru językowego, tak więc liczbę owych edycji można podać tylko w przybliżeniu.

⁷ Acta scholastica 1743, 174.

⁸ Pełny biogram zob. Pyl 1887.

Jakob Runge (1527–1595) – urodzony w Stargardzie sławny teolog i propagator reformacji. Od 1544 r. studiował w Wittenberdze pod zwierzchnictwem Lutra i Melanchthona, z którym się zaprzyjaźnił⁹.

Jak wspomniano wyżej, tylko jedna postać pojawia się w kilku wpisach własnościowych, jest to Andreas Runge (?–1578), starszy brat Jakoba (zob. nr 1, 12 i 16). Był on również protestanckim teologiem, choć nie tak sławnym, jak jego brat. W latach 1559–1573 był profesorem filozofii, a potem teologii na uniwersytecie w Greifswaldzie, jak również sprawował obowiązki pastora tamtejszego kościoła św. Jakuba. Zgromadzenie w jednym woluminie trzech druków mu dedykowanych pozwala domniemywać, że to on był inicjatorem współoprawienia owych 16 druków, wśród których znalazł się także nr 14, dedykowany jego bratu, być może otrzymał go odeń w darze¹⁰.

Owa dedykacja dla Jakoba, jak zaznaczono wyżej, jest niepodpisana. Mimo to najwyraźniej miała istotne znaczenie dla inicjatora współoprawienia owych druków, skoro zadbał on o zagięcie dołu karty z ową dedykacją tak, by jej nie uszkodzić przy wyrównywaniu obcięć, podczas gdy w przypadku nr 7 już o to nie zadbano i wpis dedykacyjny niemal w całości został zniszczony.

Drugim istotnym elementem tej sprawy jest fakt, że tą samą ręką – wyrobioną choć niestaranną, co nie jest częstym połączeniem – napisano analogiczną dedykację dla Andreeasa i najprawdopodobniej z tej przyczyny ten akurat druczek znalazł się na początku woluminu. Podkreślić należy, że oba tak dedykowane teksty są autorstwa Melanchthona. Pani Maria Brynda z Zakładu Starych Druków Biblioteki Narodowej pierwsza wpadła na myśl, że możemy tu mieć do czynienia z autografami sławnego działacza reformacji¹¹, co znalazło potwierdzenie w cytowanej tu pracy H. Koehna: reprodukowane tu strony tytułowe pozycji 107 (ryc. 6) i 119 zawierają rękopiśmienne dedykacje napisane niewątpliwie przez tę samą osobę, co omawiane dedykacje w naszym klocku, a zidentyfikowaną przez H. Koehna jako Melanchthon. Reprodukacje autografów Melanchthona można także znaleźć w Internecie¹² i dla każdego badacza, który zetknął się z paleografią, jest oczywiste, iż cytowane wpisy wyszły spod tej samej ręki.

Jakie były dalsze losy owego klocka, możemy częściowo tylko domniemywać. Jako że Jakob Runge przeżył brata, mógł odziedziczyć po nim ten tom, ale dowodów na to nie ma. Wiadomo natomiast, że na przełomie XVI i XVII w. książka znalazła się w posiadaniu właściciela, który podpisał się „M. Petrus Michaelis”, a którego nie udało się bliżej zidentyfikować¹³ (zob. wyżej omówienie proveniencji dotyczących całego woluminu). I zapewne od niego trafiła do prężnie rozwijającej się od początków XVII w.

⁹ Pełny biogram zob. Häckeremann 1889, tamże szczegóły kontaktów Rungego z Melanchthonem.

¹⁰ To oczywiście tylko przypuszczenia, w jakiejś mierze jednakże usprawiedliwione kształtem i zawartością klocka.

¹¹ Nie zamierzała jednak sama zająć się tym tematem i zgodziła się, bym ja to zrobił.

¹² Np. Provenio database.

¹³ Nie był to poseł i sekretarz króla szwedzkiego Jana II Wazy Petrus Michaelis (występujący także jako Petrus Michaelis Fecht), gdyż ten zmarł w roku 1576 czyli przed braćmi Runge. (zob. Hofberg 1906, I, 328). Podobnie – z oczywistych względów – nie mógł to być jezuicki pisarz Petrus Michaelis (1542-1595).

biblioteki gimnazjalnej w Stargardzie, a stamtąd, jak już wspomniano na początku, w 1950 r. do Biblioteki Narodowej w Warszawie.

Jak wynika z powyższego omówienia, wolumin ów jest bardzo cenny choćby z powodu rzadkości składających się nań druków. Autografy dedykacji Melanchthona stanowią osobną wartość same w sobie, tym większą, że nie zachowało się ich wiele: Horst Koehn w cytowanej tu pracy na ponad 370 opisanych edycji tekstów naszego autora notuje tylko dwa przypadki takich dedykacji – dzięki woluminowi stargardzkiemu liczba ta się podwoiła.

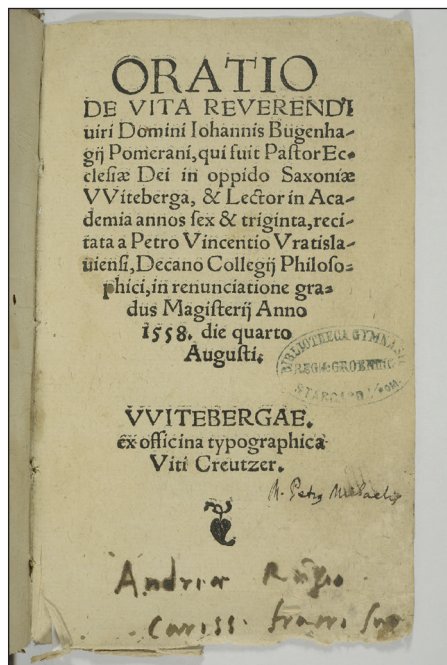
Bibliografia

- Acta scholastica 1743. *Acta scholastica. Worinnen nebst einem gründlichen Auszuge derer auserlesensten Programmatur der gegenwärtige Zustand derer berühmtesten Schulen und der dahin gehörigen Gelehrsamkeit entdeckt wird* 5, Leipzig.
- Häckermann A. 1889. *Runge Jacob*. W: Allgemeine Deutsche Biographie 29. Leipzig, 689-691.
- Hofberg H. 1906. *Svenskt biografiskt handlexikon* 1. Stockholm.
- IA 1965. *Index Aureliensis; catalogus librorum sedecimo saeculo impressorum*. Genewa.
- Koehn H. 1984. Philipp Melanchthons Reden. Verzeichnis der im 16 Jahrhundert erschienenen Drucke. *Archiv für Geschichte des Buchwesens* 25 (6-7), 639-744.
- Pyl T. 1887. *Orth Zacharias*. W: Allgemeine Deutsche Biographie 24. Leipzig, 443-445.
- Spandowski M. 2014. Inkunabuły dawnych bibliotek w Stargardzie. *Stargardia* 8, 41-98.
- VD-16. - Bayerische Staatsbibliothek: Verzeichnis der im deutschen Sprachbereich erschienenen Drucke des 16. Jahrhunderts (VD 16) <<https://www.bsb-muenchen.de/sammlungen/historische-drucke/recherche/vd-16/>> (sygnatury oznaczone ZV) [wersja drukowana por. Bezzel I. (red.) 1988. *Verzeichnis der im Deutschen Sprachbereich erschienenen Drucke des XVI. Jahrhunderts* 13. Stuttgart].
- Wagenmann J.A. 1885. *Melanchthon Philipp*. W: Allgemeine Deutsche Biographie 21. Leipzig, 268-279.
- Virtuální rekonstrukce Knižních celků. Provenio database, [dostęp 5 grudnia 2018], <www.provenio.net/PROVENIO/NOSTICKA/A/IMG_3722.JPG%20>.

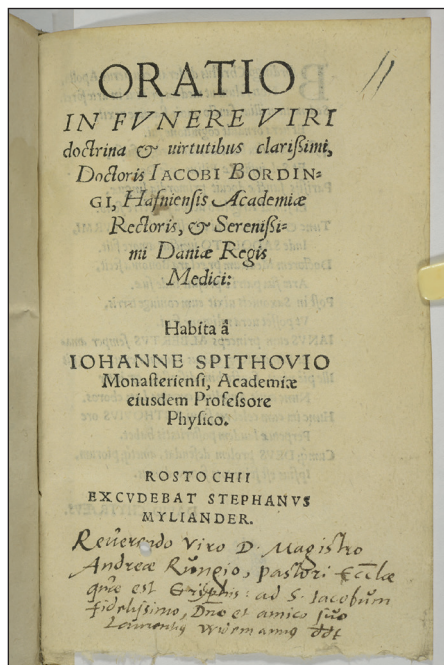
Zusammenfassung

Das Stargarder Melanchthonianum in der Nationalbibliothek Warschau

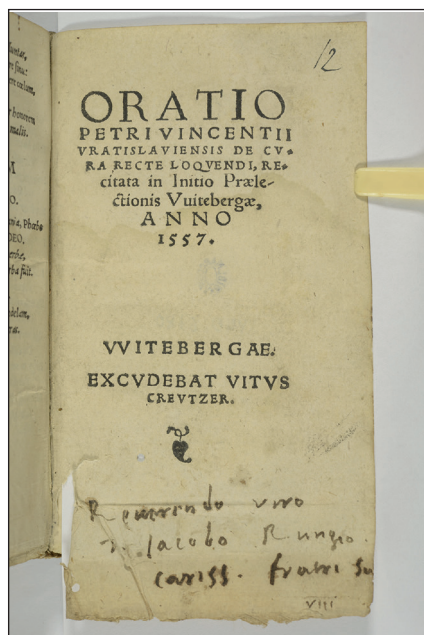
Infolge des Zweiten Weltkriegs sind die Bestände der Bibliothek des Peter-Gröning-Gymnasiums in Stargard verschwunden oder verstreut worden. Ein großer Teil der ehemaligen Sammlungen gelangte an die Nationalbibliothek in Warschau. Darunter gab es einen Sammelband – ein Adligat – mit 16 verschiedenen gedruckten Schriften, darunter zehn Werke des evangelischen Theologen Philipp Melanchthon, der neben Martin Luther die größte Bedeutung während der Reformation erlangte. Obwohl keiner der Drucke seinen Namen erwähnt, ist seine Autorenschaft eindeutig. Nur zwei von den 10 im Adligat enthaltenen Schriften Melanchthons sind in weiteren Ausfertigungen erhalten geblieben. Von den anderen Werken sind zwischen einem Exemplar und vier Ausfertigungen bekannt. Auf den einzelnen Drucken gibt es Vermerke über die folgenden Eigentümer: Laurentius Widemann (Rektor der Schule in Königsberg in der Neumark), Zacharias Orth (Dichter), Jacob Runge (Theologe) und Andreas Runge. Letzterer, der Bruder des in Stargard geborenen Jacobs, war ebenfalls Theologe. Die Zusammenstellung von drei ihm gewidmeten Drucken in einem Band lässt vermuten, dass er der Initiator ihrer Bindung war. Auf den Drucken der Brüder Runge befinden sich Widmungen (zwei von vier bekannten), die als Autographen P. Melanchthons zu identifizieren sind. Um die Wende vom 16. zum 17. Jh. gelangte das Buch an einen Besitzer namens M. Petrus Michaelis. Danach kam es in die Sammlung der Gymnasialbibliothek in Stargard. Das Adligat befindet sich seit 1950 in der Warschauer Nationalbibliothek.

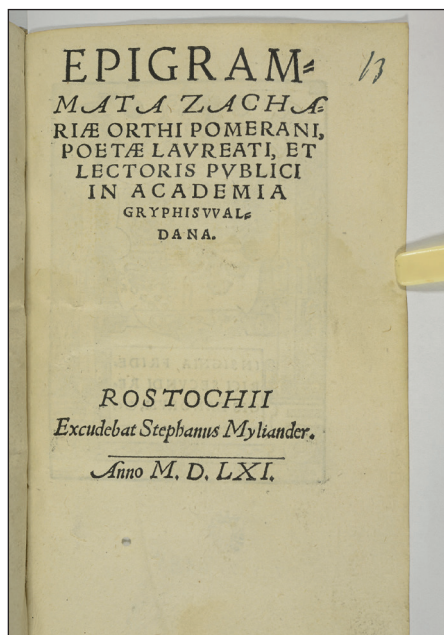
Ryc. 1. Nr 1 XVLO.6167 adl. Strona tytułowa z prow. 1-3.
Fot. ze zbiorów Biblioteki Narodowej w Warszawie

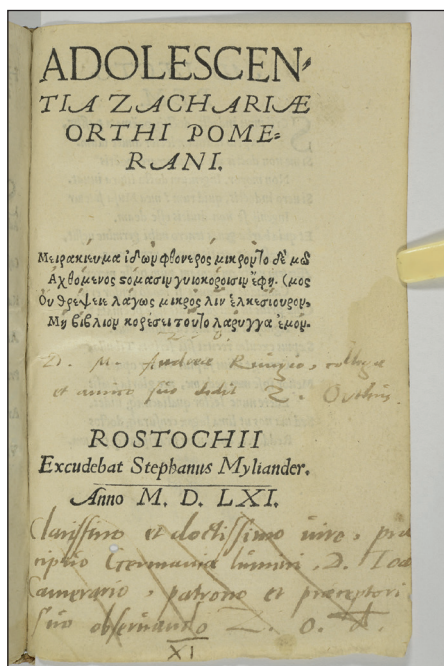
Ryc. 2. Nr 13 XVI.O.6179 adl. Strona tytułowa z prow. 1.
Fot. ze zbiorów Biblioteki Narodowej w Warszawie

Ryc. 3. Nr 14 XVI.O.6180 adl. Strona tytułowa z prow. 1.
Fot. ze zbiorów Biblioteki Narodowej w Warszawie

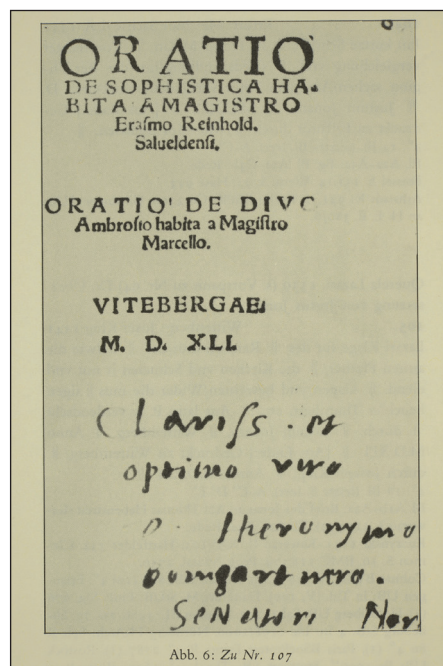

Ryc. 4. Nr 15 XVLO.6181 adl. Strona tytułowa druku nie notowanego w: Bezzel 1988.
Fot. ze zbiorów Biblioteki Narodowej w Warszawie

Ryc. 5. Nr 16 XVI.O.6182 adl. Strona tytułowa z prow. 1-2.

Fot. ze zbiorów Biblioteki Narodowej w Warszawie

Ryc. 6. Rękopiśmienna dedykacja Melanchthona (autograf) (wg Koehn 1984, Abb. 6).

Fot. ze zbiorów Biblioteki Narodowej w Warszawie